

УДК 373.5.016:811.161.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/82-1-61>**Олена ГОРДІЄНКО,***orcid.org/0000-003-3384-3656*

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри початкової освіти та культури фахової мови

Житомирського державного університету імені Івана Франка

(Житомир, Україна) YELENA_G@i.ua

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ВПРАВ У РОЗВИТКУ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

В умовах модернізації освіти в Україні, спрямованої на адаптацію до глобальних змін і викликів часу, важливого значення набуває авторитет особистості здобувача освіти, вміння працювати в команді, а це напряму залежить від рівня володіння мовою. Добре розвинене мовлення є надійним засобом спілкування, є основою для розвитку мислення, впливає на майбутню самореалізацію в суспільстві. Від рівня розвитку мовлення багато в чому залежить загальний розвиток особистості, формування її світогляду, вміння налагоджувати стосунки з оточуючими. Складовим компонентом мовленнєвого розвитку є розвиток діалогічного мовлення та навчання культурі спілкування. Побудова діалогу потребує значних зусиль з боку школяра, зосередженості, уваги, дотримання усіх норм літературної мови. Тому все більш актуальними стають дослідження, спрямовані на оптимізацію процесу розвитку мовлення молодших школярів, зокрема, проблема розвитку діалогічного мовлення. Статтю присвячено актуальним питанням формування умінь діалогічного мовлення з метою формування мовленнєвої компетентності здобувачів освіти на уроках української мови. Мета статті – висвітлити основні питання використання методу вправ у роботі над діалогом як складової формування мовленнєвої компетентності учнів початкових класів на уроках української мови. У процесі виконання поставлених завдань використовувалися теоретичні методи дослідження: аналіз і синтез методичних джерел із проблеми дослідження; метод теоретичного прогнозування для визначення об'єкта, предмета, мети і завдань дослідження. В статті подано аналіз поняття «діалогічне мовлення», характеристику лінгвістичного аспекту визначення цього поняття. Автор зазначає, що безпосередність та персоналізованість виступають провідними властивостями діалогічного мовлення та окреслюють способи передачі інформації паралінгвістичними засобами під час діалогу. Описано комплекс вправ для формування умінь діалогічного мовлення учнів початкових класів на уроках української мови. Результати дослідження показали, що комплекс вправ, спрямованих на навчання діалогу, сприяють формуванню мовленнєвої компетентності, покращенню комунікативних якостей мовлення, підвищенню рівня мовленнєвої компетенції молодших школярів. Доведено, що означений комплекс може бути впроваджений в навчально-виховний процес, використаний для вдосконалення програм і підручників. Також окреслено перспективи подальших досліджень в означеній галузі. Матеріали статті можуть бути використані для вдосконалення методик навчання української мови в початковій школі.

Ключові слова: молодші школярі, діалогічне мовлення, особливості діалогу, репродуктивний діалог, продуктивний діалог, комплекс вправ.

Olena HORDIENKO,*orcid.org/0000-003-3384-3656*

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Primary Education and Culture of Professional Speech

Zhytomyr Ivan Franco State University

(Zhytomyr, Ukraine) YELENA_G@i.ua

USE OF THE EXERCISE METHOD IN THE DEVELOPMENT OF DIALOGICAL SPEECH OF PRIMARY CLASS STUDENTS

In the conditions of the modernization of education in Ukraine, aimed at adapting to global changes and challenges of the times, the authority of the person seeking education, the ability to work in a team, and this directly depend on the level of language proficiency, are of great importance. A well-developed speech is a reliable means of communication, is the basis for the development of thinking, and affects the future self-realization in society. The overall development of a personality, the formation of its worldview, and the ability to establish relationships with others largely depend on the level of speech development. An integral component of speech development is the development of dialogic speech and learning the culture of communication. Constructing a dialogue requires considerable effort on the part of the student, concentration, attention, and compliance with all norms of the literary language. Therefore, research aimed at optimizing

the process of speech development of younger schoolchildren, in particular, the problem of dialogic speech development, is becoming more and more relevant. The article is devoted to topical issues of formation of dialogic speech skills with the aim of formation of speech competence of students of education in Ukrainian language classes. The purpose of the article is to highlight the main issues of using the exercise method in working on dialogue as a component of forming the speaking competence of elementary school students in Ukrainian language lessons. In the process of performing the assigned tasks, theoretical research methods were used: analysis and synthesis of methodical sources from the research problem; the method of theoretical forecasting for determining the object, subject, goal and tasks of research. The article presents an analysis of the concept of "dialogic speech", characteristics of the linguistic aspect of the definition of this concept. The author notes that immediacy and personalization are the leading properties of dialogic speech and outline ways of transmitting information by paralinguistic means during dialogue. A set of exercises for the formation of dialogic speaking skills of elementary school students in Ukrainian language lessons is described. The results of the study showed that a set of exercises aimed at teaching dialogue contribute to the formation of speaking competence, improving the communicative qualities of speech, and increasing the level of speaking competence of younger schoolchildren. It is proved that the specified complex can be implemented in the educational process, used to improve programs and textbooks. Prospects for further research in this field are also outlined. The materials of the article can be used to improve the methods of teaching the Ukrainian language in primary school.

Key words: *younger schoolchildren, dialogic speech, features of dialogue, reproductive dialogue, productive dialogue, set of exercises.*

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні, незважаючи на труднощі, пов'язані з військовими діями, відбуваються важливі перетворення у сфері освіти та науки. Адже від того, яка буде молодь у XXI столітті, багато в чому залежить майбутнє країни. В освітніх документах (Законі України «Про освіту», Державних стандартах початкової, базової і повної середньої освіти, Національній доктрині розвитку освіти) задекларовані гуманістичні принципи формування людини нового покоління, зазначається, що в освіті назріли зміни, зумовлені необхідністю створення основи для інтелектуального, творчого, культурного розвитку особистості (Хома, 2011).

Гармонійний розвиток особистості – головна мета, що визначається положеннями сучасної концепції розвитку освіти в Україні. В Державному стандарті початкової освіти, чинних навчальних програмах як один із провідних напрямів розвитку особистості в молодшому шкільному віці виділяється мовленнєвий розвиток дитини. Мова – могутній засіб розвитку мислення, загальної культури, формування умінь спілкування. У суспільстві мова виступає складовою самовираження і розвитку інтелектуального потенціалу нації. Адже від рівня розвитку мовлення багато в чому залежить загальний розвиток дитини, формування її світогляду, вміння будувати стосунки з оточуючими та її майбутня самореалізація в суспільстві. Уміння гарно говорити, впливати на слухачів дуже важливе для спілкування в соціумі.

Беручи за основу особистісно-діяльнісний підхід, учитель організовує, спрямовує та коригує навчальний процес, створює умови для формування мовленнєвих компетентностей молодших школярів, які вдосконалюють мовні знання і навички, культуру мовної поведінки. Важливим

компонентом цього складного та багатогранного процесу є розвиток у дитини вмінь і навичок спілкування, надійним засобом якого є добре розвинене мовлення. Те, наскільки добре школяр володіє мовою, напряду впливає на його загальний розвиток, мислення, успішність і авторитет, вміння працювати в команді.

Складовим компонентом мовленнєвого розвитку є розвиток діалогічного мовлення та навчання культурі мовлення. Спілкування через діалог потребує значних зусиль з боку дитини, зосередженості, уваги, дотримання усіх норм літературної мови. Слід зазначити, що проблема формування умінь діалогічного мовлення як складової культури мовлення молодших школярів є недостатньо висвітленою, що свідчить про актуальність окресленої проблеми.

Аналіз досліджень. Широкому колу питань розвитку вміння будувати усні зв'язні висловлення присвятили свої наукові дослідження Р. Боскіс, І. Соколянський, Є. Членова, М. Ярмаченко та ін. Особливості формування зв'язного мовлення дітей, зокрема й діалогічного, описані в працях Є. Андрушко, Н. Горбунової, О. Кміть, О. Малешко, Н. Рудківської та ін. Дослідниками відзначається складна організація зв'язного мовлення та необхідність проведення цілеспрямованої роботи з його формування. Питання впливу різних методів та засобів на розвиток діалогічного мовлення в молодших школярів стали об'єктом уваги в дослідженнях Ю. Галецької, С. Горбань, І. Гречишкіної, О. Полевікової, Т. Поніманської та ін. Широко представлено різноаспектні дослідження діалогічного мовлення в наукових доробках І. Борецького, А. Загнітко, Т. Кравченко, С. Куранової, Н. Скрипник, І. Хом'як та ін., які розглядають структуру, мовні

засоби діалогу, стратегії поведінки учасників діалогу.

Дослідники підкреслюють, що ефективна взаємодія суб'єктів у соціумі не може відбуватись без комунікації. Обмін думками, ідеями, враженнями визначають зміст діалогу. Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для активного розвитку як монологічного, так і діалогічного мовлення, що формується в тісному взаємозв'язку мовного і розумового розвитку. Учні вчать правильно використовувати інтонацію та логічні наголоси, об'єднувати слова у словосполучення, будувати речення. Проте в теорії та практиці початкової освіти відсутній достатній досвід проектування та реалізації комплексу спеціальних вправ, які сприяють формуванню умінь діалогічного мовлення школярів як складової культури їхнього мовлення, що обумовлює необхідність розгляду теоретичних і практичних підходів до їх створення.

Мета статті – висвітлити питання використання методу вправ у розвитку діалогічного мовлення учнів початкових класів на уроках української мови.

Виклад основного матеріалу. У становленні особистості та її відповідних компетентностей провідну роль відіграє спілкування: «Спілкування, взаємодія з іншими... є надзвичайно важливою потребою. Оскільки людина – істота суспільна, то її сутність реалізується і розвивається лише у громадській діяльності» (Кучерук, 2015).

Мовленнєва компетентність та культура мовлення під час шкільного навчання зазнає активного розвитку; учні ознайомлюються з найменшими одиницями мови – звуками, вивчають лексику, дізнаються про лексичне значення слова, багатозначність, синонімію, антонімію та ін.; вивчають склад слова, засвоюють поняття про морфеми; багато часу в шкільному курсі приділяється вивченню морфології та синтаксису, засвоюючи відомості про типи речень, члени речення, типи зв'язків слів у реченні тощо. Водночас навчання мові має відбуватися саме на комунікативній основі, а основною формою комунікації є діалог. Як показують спостереження, у шкільній практиці формуванню вмій складати діалоги не завжди приділяється достатньо уваги, що пов'язано, на нашу думку, з особливостями діалогу як форми зв'язного мовлення. Розглянемо ці особливості.

Зв'язне мовлення може реалізуватися у двох формах: діалогічній і монологічній. Надамо визначення понять «діалог» та «діалогічне мовлення». Слово *діалог* походить від грецького слова «dialogos», що має дві частини: префікс «dia» – *крізь*,

через і кореня «logos» – *слово, значення* (Загнітко, 2006).

Великий тлумачний словник української мови подає визначення поняття «діалог»: це форма усної мовленнєвої комунікації, що являє собою спілкування двох суб'єктів засобами мови. Спілкування, у якому репліка змінюється відповідною фразою і відбувається постійна зміна ролей (Великий тлумачний словник, 2004). На думку І. Брецько та Т. Кравченко, діалог – не тільки форма зв'язного мовлення, але й різновид мовленнєвої поведінки (Брецько, Кравченко, 2016). Діалогу властиве реплікування: говоріння одного співрозмовника чергується з говорінням іншого (або інших), це чергування відбувається або в порядку зміни (один «завершив», інший «починає» тощо), або в порядку переривання, особливо під час збудженого емоційного стану мовця.

У психологічному словнику найсучасніших термінів знаходимо визначення діалогічного мовлення як первинної за походженням форми мовлення, що виникає під час безпосереднього спілкування двох або декількох співрозмовників і втілюється переважно у формі обміну репліками (Психологічний словник, 2009). Словник іншомовних слів формулює поняття «діалогічне мовлення» як систему реплік (окремих висловлювань), що є ланцюгом послідовних мовленнєвих реакцій (Словник іншомовних слів, 2000). Лінгвістичний підхід (Ф. Бацевич, С. Куранова, А. Загнітко та інші) розглядає означене явище як структурну одиницю діалогу. У лінгвістиці існує поняття «діалогічна єдність» – особливий вид зв'язку сусідніх реплік у діалозі. «Реплікування» – характерна риса діалогу, репліка розглядається як першоелемент діалогу (Куранова, 2012).

Діалогічне мовлення досліджується в лінгвістиці в контексті розмовного мовлення. Притаманні розмовному мовленню безпосередність та персоналізованість спілкування виступають провідними властивостями діалогічного мовлення та окреслюють способи передачі інформації паралінгвістичними засобами під час діалогу. Український лінгвіст А. Загнітко вважає, що діалогічне мовлення складається із взаємних спонтанних реакцій двох індивідів, що спілкуються між собою та є обумовленими конкретною ситуацією або висловлюваннями співрозмовника (Загнітко, 2006). С. Куранова розглядає діалогічне мовлення з погляду специфіки мови як особливу, функціонально-стилістичну форму мовленнєвого спілкування, якій властиві: обмін висловлюваннями; пришвидшений темп мовлення; стислість реплік;

лаконічність та еліптичність побудов у середині реплік» (Куранова, 2012).

Т. Хома схарактеризовує означене поняття як поєднання усних висловлювань, що послідовно породжуються двома або більше співрозмовниками в безпосередньому акті спілкування, що окреслюються ситуацією та особистісними намірами мовців (Хома, 2011).

Отже, в наукових джерелах діалогічне мовлення розглядається як форма мовленнєвого спілкування у вигляді висловлювань двох і більше співрозмовників, діалогічне мовлення є формою мовленнєвого спілкування суб'єктів з окресленої теми. Як бачимо, поняття «діалогічне мовлення» вживається у декількох значеннях, а саме: продукт мовленнєвої діяльності особи у вигляді висловлювання; первинна природна форма мовленнєвого спілкування; мовленнєва діяльність суб'єкта.

Особливість діалогу як форми зв'язного мовлення полягає у чергуванні говоріння одного співрозмовника із слуханням і подальшим говорінням іншого. Під час діалогу співрозмовники завжди знають, про що йдеться, і не потребують розгортання думки та висловлювання. Діалогічне мовлення відбувається в конкретній ситуації і доповнюється паралінгвістичними засобами: жестами, мімікою, інтонацією. Звідси й мовленнєве оформлення діалогу. Мовлення співрозмовників під час діалогу може бути неповним, скороченим, іноді фрагментованим. Для діалогу є властивою розмовна лексика і фразеологія; стислість, недомовленість, уривчастість; прості та складні безсполучникові речення; короткочасне попереднє обмірковування (Брецько, Кравченко, 2016). До основних лінгвістичних особливостей діалогу належать: стимулювальні репліки, наявність повторів і перепитувань у репліках, що відображають реакцію того, до кого було звернене мовлення, їхня синтаксична неповнота, зумовлена зрозумілістю ситуації з попередніх реплік. Наприклад, запитальні репліки: «А я звідки знаю?», «Звідки мені знати?», «А я знаю?», «Чому я знаю?» – еквівалентні негативній відповіді – «Я не знаю». Мета учасників спілкування у процесі утворення діалогу є спільною. Це обмін інформацією у формі висловлювання з використанням певного «мовного коду». Злагоженість діалогу забезпечують два співрозмовники. Їм важливо знати мету спілкування. Діалогічне мовлення може бути як ситуативним, так і контекстним (Брецько, Кравченко, 2016). Діалог характеризується розмовною лексикою та фразеологією, неповними простими, рідше реченнями, коротким попереднім обмірковуванням, мовленнєвими стереотипами та

спілкуванням за допомогою виразів, які часто вживаються в конкретних повсякденних ситуаціях.

Діалогічне мовлення має унікальну граматичну структуру і, на відміну від монологічного, в діалогічному мовленні процес висловлювання розділений між запитувачем та респондентом. Отже, серед особливостей діалогічного мовлення дослідники виділяють такі: 1) людина, яка відповідає на запитання, знає, про що йде мова і це знання є важливим; 2) знання ситуації, що визначає граматичну структуру реплік діалогу; 3) співрозмовник усвідомлює низку компонентів (міміка, жести, вираз обличчя, інтонація), що дає можливість краще розуміти та сприймати співрозмовника; 4) широке використання неповних речень, окремих реплік, які можна легко відновити з контексту або ситуації спілкування, а також жестів, міміки, пози тіла, які виступають додатковими засобами передавання інформації.

Завдяки неформальності, невимушеності та безпосередності спілкування діалогічне мовлення є динамічним і дуже варіативним явищем. Особливістю усного діалогу є те, що він може не ґрунтуватися на готових внутрішніх мотивах, ідеях чи думках. Відповідно до принципів мовленнєвої комунікації виділяють два основних типи мовленнєвого діалогу: кооперацію та конфлікт, які свідчать про узгодженість або неузгодженість інтересів і цілей співрозмовників. У діалозі формуються різноманітні аспекти та чинники взаємодії, такі як самі учасники, об'єкти, цілі, механізми взаємодії та їх характер, зміст та ситуація, зміна ролей.

Під час педагогічної практики в 1-2 та 3-4 класах ліцеїв міста Житомира та області студентами ННІ педагогіки (спеціальність «Початкова освіта») було проведено дослідження рівня розвитку діалогічного мовлення молодших школярів. Учні зазвичай хоч і давали правильні відповіді та підтримували діалог, проте часто помилялися у доборі слів і виразів, відхилялися від теми розмови, відповіді були недостатньо повними, вони характеризувалися неточностями, недостатньою повнотою. Учні, які виявили низький рівень розвитку умінь діалогічного мовлення, склали 26% від загального числа респондентів, були такими, що часто допускали грубі помилки. Вони могли відповісти лише у 1-2 випадках, потребували допомоги дорослого, виявляли слабкі знання, майже у всіх випадках не могли надати пояснення, іноді не розуміли завдання або відмовлялися від виконання, відволікалися, мовчали або відповідали «так», «ні». Невелика кількість дітей із досліджуваних груп виявили високий рівень (17,5%). Ці учні виявили гарні усвідомлені зна-

ння, давали чіткі відповіді, використовували пояснення своїм думкам, правильно розповідали про героїв книжки у діалозі, крім того, самостійно і правильно наводили приклади, аргументували. У відповідях були наявні оригінальні ідеї та розмаїття варіантів виконання, мовлення виразне. Більшість респондентів (56,5%) виявили середній рівень сформованості умінь діалогічного мовлення. Під час уроку вони в цілому правильно склали відповіді, намагались використовувати формули мовленнєвого етикету, залучали жести та міміку, використовують репліки у діалозі, які вони запам'ятовували з драматизованих сюжетів. Проте не завжди виявляли здатність до встановлення зв'язків у репліках діалогу та не виявляли ініціативи у спілкуванні. Деякі діти були малоактивними і не виявляли потреби розмовляти, соромилися і відчували труднощі у відповідях на запитання.

Діагностика засвідчила недостатній рівень розвитку діалогічного мовлення в молодших школярів. Тому ми перейшли до наступного етапу нашого дослідження – розробки спеціального комплексу вправ, спрямованого на розвиток діалогічного мовлення молодших школярів.

Розвиток діалогічного мовлення передбачає набуття комплексу умінь, що має певну структуру і складається з компонентів: 1) мовний – уміння використання елементів мовлення (слів, реплік, виразів, етикетних формул, неповних речень тощо) з дотриманням мовних норм; 2) комунікативний – уміння налагоджувати контакти, комунікувати зі співрозмовником, відчувати емпатію (використання звертань, правильна інтонація, дотримання доречних пауз, логічних наголосів у мовленні, розвинене чуття такту); 3) ситуатив-

ний – уміння враховувати ситуацію спілкування, яке має вирішальну роль у побудові діалогу.

Системне навчання діалогу в початковій школі може бути здійснене за такою послідовністю: 1) навчання діалогічного спілкування у межах елементів діалогу (лексичні завдання, спрямовані на доповнення, розширення, уточнення та активізацію лексики); 2) завдання на репродуктивне діалогічне мовлення (тобто відтворюване); 3) завдання на продуктивне діалогічне мовлення (тобто мовленнєву творчість).

Описаний комплекс навчання діалогу наочно представимо у вигляді схеми на **рисунку 1**.

Додамо деякі пояснення.

1. Словникові завдання призначені для формування та розвитку активного розмовного словника молодших школярів. Переважна більшість слів і синтаксичних конструкцій, які використовуються в мовних завданнях, стосуються не так предметів і явищ навколишньої дійсності, як різноманітних реакцій людини на них. Кожна структура має певне смислове значення, а саме привітання, прощання, здивування, радість, спонукання до дії тощо.

2. Завдання на репродуктивний (відтворюваний) розмовний діалог пропонуються дітям з кожної теми розмовних занять. Вправи цієї групи вводять учнів у типові розмови на певному культурному рівні. Текст типової бесіди (діалогу) складається з діалогових реплік, які чітко виражають комунікативний план і по суті є зразками розмовного спілкування. Типовому діалогу мають передувати тема та опис ситуації. Так, наприклад, дуже зручно, працюючи з казками, пропонувати дітям відтворювати діалоги персонажів казок.

Рис. 1. Комплекс вправ для навчання діалогу

3. Завдання на продуктивну розмовну мову, які впритул підводять молодших школярів до природних умов мовного спілкування.

В процесі проведення таких занять в учнів активізуються вже набуті мовленнєві навички і сам процес занять перетворюється на цікаву для дітей гру. Під час таких занять учасники самі виявляють інтерес до мовленнєвої взаємодії з партнерами за грою. В свою чергу вчитель повинен підтримувати, розвивати та доповнювати словниковий запас школярів для кращого його розвитку.

Далі наводимо програму розвитку діалогічного мовлення молодших школярів. Теми та мовні ситуації, на основі яких конструювалися розмовні діалоги, приклади занять наведені в таблиці 1.

Слід мати на увазі, що відмінною рисою розмовної мови є її ситуативний характер. Він виявля-

ється в залежності діалогу від вибору середовища, де відбувається діалог, засобів, за допомогою яких він ведеться. Засобами створення ситуації можуть бути малюнки з зображенням ситуації. Контекст розмови створюється з усіх обставин, які прямо чи опосередковано впливають на розмову. Ці ситуації можемо умовно розділити на зовнішні та внутрішні, до перших відносимо середовище, в якому відбувається діалог, до других – усе те, що породжує діалог і визначає його зміст.

Інший спосіб створити розмовну ситуацію – її словесний опис. Словесні описи мають переваги перед ситуативними картинками. За допомогою описів можна передати те, що відбувається зовні і особливо всередині, чого не можуть описати картинки. Малюнки та словесні описи є найбільш часто використовуваними засобами візуалізації

Таблиця 1

Теми та мовні ситуації, на основі яких можуть конструюватися діалоги

№	Тема заняття	Опис ситуації та мета заняття
1	Розмова дітей	Запрошення прийти пограти, продивитись книжку, переглянути телепередачу. Мета: Навчити дітей знайомитися, вітатися, запрошувати, вступати у діалог, підтримувати і завершувати діалог.
2	Пори року	Розмова дітей про улюблену пору року. Мета: навчити дітей спілкуванню в парі (групі), підтримувати діалог у загальній розмові, ставити запитання і відповідати по черзі розвиваючи тему заняття.
3	Професії	Діалог з цієї теми може виникнути у зв'язку зі змістом прочитаного тексту або професій одного із батьків. Мета: навчити дітей ставити питання й відповідати на них, гарно і виразно говорити, закріпити вміння розвивати тему розмови.
4	Сім'я	Розмова про себе та свою родину. Мета: навчити дітей слухати оповідача, дотримуватись мовного етикету, ставити запитання та відповідати на них.
5	Вихідний день	Діалог про цікаво проведений вихідний день. Мета: навчити дітей вступати в мовну взаємодію, вислухати та не перебивати партнера, реагувати на запитання та коректно відповідати, розвивати діалогічне спілкування.
6	Київ – столиця України	Діалог з цієї теми можна побудувати, наперед ознайомившись із темою. Мета: навчити дітей слухати оповідача, виразно розповідати, закріпити вміння ставити запитання та відповідати на них
7	Місто, в якому я живу	Ти познайомився з новим другом через Інтернет, і він просить тебе розповісти про твоє рідне місто. Твоя розповідь переривається запитаннями та іншими репліками твого співрозмовника. Мета: навчити дітей виразно розповідати, слухати та відповідати на запитання, вміло використовувати міміку і жести, закріпити вміння вступати в мовну взаємодію та розвивати діалогічне спілкування.
8	Моя вулиця, мій дім	Описати вулицю та вигляд власного будинку. Мета: закріпити вміння виразно розповідати використовуючи міміку та жести, розвивати уяву дітей.
9	Вміти відмовляти	Діалог, де один із учасників звертається з пропозицією до іншого (забрати книгу у подруги, розбити чашку, голосно крикнути) Мета: Навчити дітей чемно відмовлятися у відповідь на спонукання.
10	Тварини	Розповісти, хто зображений на картинці. Інший учасник має довести протилежне і аргументувати свою позицію. Мета: навчити дітей висловлювати свою думку, ввічливо відкидати думку співрозмовника, виправдовуватися, виявляти терпіння. Розвивати гнучкість і мудрість у виборі аргументів. Закріпити уявлення дітей про зовнішній вигляд тварин.

ситуацій. Кожен із цих інструментів можна використовувати окремо, але вони більш ефективні в комплексі, тобто показ картинки і доповнення її словесним описом ситуації.

На штучно створені мовленнєві ситуації (за допомогою малюнків чи описів ситуацій) дитина відповідає, намагаючись не здійснити комунікацію (що відбуваються в природних мовленнєвих ситуаціях), а вирішити поставлені навчальні завдання. Тому педагоги можуть знайти способи створення природних мовленнєвих ситуацій, використовуючи прийоми, так би мовити, «приховування», коли діти не знають, що займаються навчальною діяльністю. З цією метою рекомендується створювати в класі природні мовні ситуації – на основі змісту текстів для читання, обговорень поточних подій у школі, під час уроків, позанавчальних занять і вдома.

Для формування правильності мовлення використовуються такі прийоми: навчальні ігри та вправи, розповіді, в яких діти роблять і виправляють помилки, малюнки, перекази художніх творів, декламування віршів, складання дитячих оповідань. Хорошим засобом для розвитку діалогічного мовлення є словесні доручення. Після виконання такого доручення учень поспішає повідомити про результат виконання, вступає в діалог, що дає нам зворотній зв'язок. Для того, щоб цей прийом

запрацював, використовуємо візуалізацію, наприклад, спеціально дібраний малюнок або серію малюнків.

Отже, для ефективного розвитку діалогічного мовлення в молодших школярів необхідно застосовувати методи і прийоми, які забезпечують активізацію мовленнєвої діяльності, використання раніше засвоєного мовленнєвого матеріалу.

Висновки. Отже, для того, щоб повно і всебічно здійснювати навчання діалогу, важливо зосереджувати увагу молодших школярів на ситуації спілкування, інтонації, формі побудови реплік, навчати творчо підходити до виконання завдань. Всі навчальні дисципліни можуть розвинути творчий потенціал молодого покоління. Але в тому й полягає один з найбільш привабливих аспектів роботи на заняттях з рідної мови, що тут відкривається неосяжне море для творчості як викладача, так і студентів. Учні залучаються в діяльність, яка відповідає їх інтересам та рівню розвитку, що задовольняє їх особистісні запити.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальші дослідження цієї тематики можуть охоплювати проблеми вдосконалення змісту, методів і прийомів роботи над формуванням діалогічного мовлення здобувачів освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брецко І. І., Кравченко Т. М. Діалогічне мовлення – основа для розвитку здібностей міжособистісного спілкування. *International scientific journal*. 2016. № 1. С. 39–42.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 170 000. Авт. і голов. ред. В. Т. Бусел. Ірпінь: Перун. 2004. 1425 с.
3. Загнітко А. П. Сучасні лінгвістичні теорії: монографія. Донецьк: ДонНУ. 2006. 338 с.
4. Куранова С. І. Основи психолінгвістики: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія». 2012. 208 с.
5. Кучерук О. Розвиток риторичної компетентності студентів-філологів у процесі риторичної освіти. *Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі* : зб. наук. праць (за мат-ми Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції 23 квітня 2015 р.) За ред. проф. К. Я. Климової. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2015. С. 50–53
6. Психологічний словник найсучасніших термінів. Харків: Прапор. 2009. 672 с.
7. Скрипник Н. І., Хом'як І. М. Лінгвофілософські засади концептуалізації поняття «мовлення». *Publishing House «Baltija Publishing»*. № 4. 2021. С. 89–102.
8. Словник іншомовних слів. Укл. С. М. Морозов, Л. М. Шкаралупа. Київ: Наукова думка. 2000. 680 с.
9. Хома Т. Поняття мови, мовлення та культури мовлення у науково-лінгвістичній літературі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2011. № 20. 173–175.

REFERENCES

1. Bretsko, I. I., Kravchenko, T. M. (2016) Dialogic speech is the basis for the development of interpersonal communication skills [Dialogic speech is the basis for the development of interpersonal communication skills] *International scientific journal*. No 1. Pp. 39–42. [in Ukrainian]
2. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainiskoi movy: 170 000 (2004) [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language: 170,000] Avt. i holov. red. Busel, V. T. Irpin: Perun. 1425 p. [in Ukrainian]
3. Zahnitko, A. P. (2006) Suchasni lnhvistychni teorii: monohrafiia [Modern linguistic theories: monograph] Donetsk: DonNU. 338 p. [in Ukrainian]
4. Kuranova, S. I. (2012) Osnovy psikhohlnhivistyky [Basics of psycholinguistics] Navch. posib. Kyiv: VTs «Akademiiia». 2012. 208 p. [in Ukrainian]

5. Kucheruk, O. (2015) Rozvytok rytorychnoi kompetentnosti studentiv-filolohiv u protsesi rytorychnoi osvity [Development of rhetorical competence of philology students in the process of rhetorical education] Aktualni problemy formuvannia rytorychnoi osobystosti vchytelia v ukrainomovnomu prostori : zb. nauk. prats (za mat-my Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii 23 kvitnia 2015 r.) Za red. prof. K. Ia. Klymovoi. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. Pp. 50–53. [in Ukrainian]
6. Psykholohichniy slovnyk naisuchasnishykh terminiv (2009) [Psychological dictionary of the most modern terms] Kharkiv: Prapor. 672 p. [in Ukrainian]
7. Skrypnyk, N. I., Khomiak, I. M. (2021) Lihvofilosofski zasady kontseptualizatsii poniattia «movlennia» [Linguistic-philosophical principles of the conceptualization of the concept of "speech"] Publishing House «Baltija Publishing». № 4. Pp. 89–102.
8. Slovnyk inshomovnykh sliv (2000) [Dictionary of foreign words] Ukl. Morozov, S. M., Shkaralupa, L. M. Kyiv: Naukova dumka. 680 p. [in Ukrainian]
9. Khoma T. (2011) Poniattia movy, movlennia ta kultury movlennia u naukovo-lingvistichnii literaturi [Concepts of language, speech and speech culture in scientific and linguistic literature] Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pedagogika. Sotsialna robota. No 20. Pp. 173–175. [in Ukrainian]